

RECENZJE

Roman Mazur, *La retorica della Lettera agli Efesini*, (SBF Analecta 75), Edizioni Terra Santa, Milano 2010, ss. 575.

Ogłoszony 23 kwietnia 1993 roku dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *O interpretacji Biblii w Kościele* pośród metod badawczych używanych w egzegezie biblijnej wymienia i omawia również analizę retoryczną. O ile sama w sobie metoda ta nie jest żadnym *novum*, to jednak jej wykorzystanie w odczytywaniu orędzia ksiąg natchnionych stało się dosyć powszechne dopiero w ostatnich dekadach, a to z racji na fakt, iż Biblia nie jest jedynie przedstawieniem prawd i wyznań, lecz „orędziem wyposażonym w funkcję komunikacji w określonym kontekście, orędziem, które zawiera dynamizm argumentacji i strategię retoryczną” (IBwK I.B.1). Ta prawda w sposób szczególnie i wyjątkowy odnosi się do literatury epistolarnej zawartej w Nowym Testamencie, w tym również do listów św. Pawła Apostoła, który pisząc do nowopowstałych wspólnot chrześcijańskich postawił sobie za cel przekonanie adresatów o „prawdzie Ewangelii” (Ga 2,5.14; Kol 1,5) przez siebie głoszonej.

W historii studiów nad *epistolarium* Pawłowym, wydarzeniem przełomowym, jeśli chodzi o zastosowanie retoryki, stało się opublikowanie przez Hansa Dietricha Betza w roku 1975 artykułu *The Literary Composition and Function of Paul's Letter to the Galatians*, za którym podażyła publikacja komentarza do Listu do Galatów. Betz zaproponował strukturę opierającą się na zasadach retoryki oraz epistolografii grecko-rzymskiej. Za wzór dla tej struktury posłużył VII list apologetyczny Platona. Ważnym jest stwierdzenie, że św. Paweł, by wyrazić swoją myśl, miał się posłużyć osądzającym rodzajem retoryki. Hipoteza Betza została podjęta przez innych uczonych, którzy zgłębiając formę oraz przesłanie listów św. Pawła zaczęli się skupiać na ich efektywności argumentacyjnej poprzez odwołanie się do retoryki.

Również na polu badań dotyczących Listu do Efezjan można potwierdzić ten stan rzeczy, o czym przekonuje Roman Mazur w swojej książce *La retorica della Lettera agli Efesini*, która jest dojrzałym owocem badań i refleksji nad tym listem św. Pawła Apostoła. W rzeczy samej, autor omawianej tutaj publikacji rozpoczął swoje studium od starannego pochylecia się nad wybranymi przez siebie dziesięcioma komentarzami do Listu do Efezjan, które stanowiły wystarczające tło do oceny dotychczasowych wyników naukowych dociekań na temat retoryki listu. Spośród wspomnianych przez autora prac, wyróżnia on komentarz A.T. Lincolna, w którym po raz pierwszy zaprezentowano kompletną strukturę retoryczną opierającą się na analizie syntaktycznej oraz pracę R.R. Jeal'a. Jakkolwiek każda z uwzględnionych publikacji wniosła duży wkład w rozwój wiedzy na temat stylu argumentacji Pawłowej w Liście do Efezjan, a w szczególności retoryki, to jednak istotnym ich brakiem – według autora – pozostaje niedostateczny poziom poszukiwań w warstwie literackiej, syntaktycznej i strukturalnej, które stanowią fundament dla dalszych badań dotyczących struktury retorycznej Listu do Efezjan (s. 493). R. Mazur zauważył tym samym potrzebę i konieczność podjęcia organicznych badań nad strukturą oraz retoryką Listu do Efezjan (s. 46).

Cel ten został zrealizowany przez autora w dwóch częściach pracy, które noszą tytuły: *Analisi letteraria* oraz *Analisi retorica*. Po nich umieszczono w książce wnioski końcowe, bogatą bibliografię oraz dwa indeksy: cytatów biblijnych i autorów.

R. Mazur, by sprostać zadaniu organicznego studium Listu do Efezjan, postanowił posłużyć się metodą, która łączy zarówno aspekt literacki, jak i retoryczny poszukiwań. W tym celu I część pracy autor poświęcił bardzo szczegółowej analizie syntaktyczno-literackiej, stosując poszczególne etapy metody historyczno-krytycznej. Po delimitacji mikrojednostek literackich i poddaniu krytyce tekstu, autor dokonuje klasyfikacji ich gatunku literackiego, a następnie przechodzi do określenia sposobu argumentacji (*sviluppo formale-contenutistico*) poprzez odczytanie zarówno struktury, jak i podziału danej perykopy. Te zaś opierają się na bardzo precyzyjnej analizie gramatycznej oraz syntaktycznej poszczególnych tekstów, której wyróżnikiem jest również bogata dyskusja, a także odniesienia do tekstów klasycznych oraz do przekładu LXX, tudzież jego porównania z tekstem hebrajskim Biblii ST (zob. s. 250, 286, 340). Tak misternie przeprowadzona praca analityczna pozwoliła autorowi na sformułowanie następujących wniosków: 1) Zarówno gramatyka, jak i syntaksa tekstu nie odstają mocno od stylu innych listów Pawłowych. Również użycie pleroforii, pomimo tego, że jest mocno zaakcentowane, nie ma w sobie nic, co by je wyróżniało spośród innych listów św. Pawła, takich jak Rz oraz 2Kor;

2) Treść listu opiera się na teologii trynitarniej, której centrum stanowi chrystologia, oraz na parenezie, która zachęca do życia zgodnego z wyznawaną wiarą.

Na podstawie przeprowadzonych badań analitycznych autor proponuje następującą strukturę Listu do Efezjan:

- Ef 1,1-2 – *praescriptum*
- Ef 1,3-14 – eulogia
- Ef 1,15-23 – dziękczynienie i modlitwa błagalna
- Ef 2,1-6,20 – *corpus* listu
- Ef 2,1-3,21 – część dogmatyczna/doktrynalna/teologiczna
- Ef 2,1-10 – *narratio*
- Ef 2,11-22 – *argumentatio*
- Ef 3,1-13 – *argumentatio*
- Ef 3,14-21 – prośba (Ef 3,14-19) i doksologia (Ef 3,20-21)
- Ef 4,1-6,20 – część parenetyczna
- Ef 4,1-16 – *propositio*: jedność (Ef 4,1-3) i charyzmaty eklezjalne (Ef 4,7-16)
- Ef 4,17-24 – zachęta do życia na sposób człowieka nowego
- Ef 4,25-5,2 – zachęta do życia według miłości
- Ef 5,3-14 – zachęta do życia nie według występków, lecz według cnót
- Ef 5,15-20 – zachęta do mądrego życia
- Ef 5,21-6,9 – *Haustafel*
- Ef 6,10-20 – ostatnie pouczenie – *peroratio*
- Ef 6,21-24 – *postscriptum*.

Druga część publikacji poświęcona jest analizie retorycznej Listu do Efezjan. Zanim jednak autor przystąpił do właściwej prezentacji swoich badań, uznał za stosowne umieścić w swoim wywodzie wprowadzenie do zagadnienia analizy retorycznej. Sięgając zatem do manualów starożytnych, zawierających wypowiedzi na ten temat Arystotelesa, Cycerona, Kwintyliana i innych klasyków retoryki grecko-rzymskiej, R. Mazur wymienia i opisuje trzy *genera dicendi*: rodzaj delibertywny (doradczy), rodzaj osądający (nazywany też sądowym) oraz rodzaj demonstratywny (oceniający), na koniec zaś dochodzi do wniosku, że listy św. Pawła, w których Apostoła poucza odbiorców, by wykazali się koherencją w świadczeniu o wierze, należą do rodzaju oceniającego (*genere epidittico*). W rzeczy samej, wypowiedzi Apostoła Narodów mają charakter perswazyjny,

zawierają pochwały i nagany osób, wspólnot, problemów, sytuacji oraz wartości. Po takim wprowadzeniu, R. Mazur mówi o czterech, chociaż w rzeczywistości przedstawia pięć części dyskursu retorycznego rodzaju oceniającego, którymi są: *exordium*, *narratio*, *probatio*, *refutatio* oraz *peroratio* (s. 421). Ten dysonans na pierwszy rzut oka mógłby się jawić jako niekonsekwencja autora, lecz okazuje się skrótem myślowym, bowiem w manualach retoryki (m.in. u Kwintyliana) *probatio* oraz *refutatio* są częściami składowymi szerszej *argumentatio*.

Klasyczny model dyskursu demonstratywnego zostaje przez R. Mazura zestawiony z *inventio* oraz *elocutio* Listu do Efezjan w celu poznania *dispositio*, a co za tym idzie samej osoby Apostoła Narodów i jego umiejętności przekonywania adresatów omawianego listu. W tej części pracy autor zwraca uwagę na sztukę kompozycyjną św. Pawła. List do Efezjan przedstawia się jako dyskurs ujęty w ramy szaty epistolograficznej, której częściami składowymi są: *praescriptum*, *corpus* i *postscriptum* (s. 427-428). Dokładna analiza retoryczna przeprowadzona przez autora prowadzi do stwierdzenia, że *dispositio* Listu do Efezjan przeprowadzona jest w sposób regularny, co znajduje potwierdzenie w schemacie przedstawionym w zakończeniu tej części pracy (s. 496):

Ef 1,1-23 – *exordium*

Ef 2,1-10 – *narratio*

Ef 2,8-10 – *propositio*

Ef 2,11-3,13 – *argumentatio*

Ef 2,11-22 – *prima probatio*

Ef 3,1-13 – *secunda probatio*

Ef 3,14-21 – *peroratio*

Ef 4,1-6 – *propositio* (Ef 4,1-3) z *adiectio* (Ef 4,4-6)

Ef 4,7-6,9 – *argumentatio*

Ef 4,7-16 – *prima probatio*

Ef 4,17-24 – *secunda probatio*

Ef 4,25-5,2 – *amplificatio* odnosząca się do *argumentatio* połączona z *digressio*

Ef 5,3-20 – dwie *amplificationes*

Ef 5,3-14 – *amplificatio* z katalogiem cnót i występków

Ef 5,15-20 – *amplificatio* o mądrym życiu

Ef 5,21-6,9 – *argumentatio* o życiu rodziny chrześcijańskiej (*Haustafel*)

Ef 6,10-20 – *peroratio*

Ef 6,21-24 – *postscriptum*.

Niewątpliwą zasługą pracy R. Mazura jest stworzenie solidnej bazy dla studiów nad Listem do Efezjan, której nie dostarczały wcześniejsze publikacje na temat retoryki tego pisma Pawłowego. Mazur, z większą uwagą niż inni autorzy, położył akcent na badaniu zarówno aspektów formalnych listu, którymi są syntaksa i struktura tekstu, jak i funkcjonalnych wyrażonych w retoryce. Szczególnie pierwsza część pracy stanowi cenną pomoc dla wszystkich podejmujących pracę nad komentarzem do Listu do Efezjan, a w szczególności w zakresie egzegezy formalnej. Tak dokładne badanie szaty literackiej listu pozwoliło również autorowi na postawienie wniosków (s. 494), które nie są bez znaczenia dla potwierdzenia autentyczności tego pisma Pawłowego. Z kolei, analiza retoryczna przeprowadzona przez autora i jej konkretny owoc w postaci przedstawionej w pracy *dispositio* Listu do Efezjan jest potwierdzeniem zarówno sztuki pisarskiego św. Pawła, jak i jego zaangażowania emocjonalnego w budowanie wspólnoty Kościoła w Efezie.

ks. Dariusz Sztuk SDB